

sasasi hisob ma'lumotlarining taqqoslanishini, shuningdek, moliya yili davomida o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritishning amaliy jihatdan nomaqbul ekanligini ta'minlash maqsadida hisob siyosatining o'zgartirish va qo'shimchalari moliya yili boshidan boshlab joriy etilishi kerak. Xususan, bu yillik moliya hisobotida operatsiyalarning ayni bir turiga turli hisob siyosatini qo'llash bilan bog'liq, bu esa uning to'g'ri izohlanishini murakkablashtiradi yoki uning to'g'ri izohlanishiga imkon bermasligi ham mumkin. Bu o'z navbatida, moliya hisobotining maqsadlariga ziddir. Yangi muassasani tashkil etishda yoki qayta tashkil etishda hisob siyosatiga muassasa tashkil etilgandan yoki qayta tashkil etilgan sanadan boshlab o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilishi kerak.

Muassasa moliyaviy hisobotiga ilova qilingan tushuntirish xatida muassasa kelgusi hisobot yilida o'zining hisob siyosatidagi o'zgartirish va qo'shimchalar to'g'risida hamda imkon bo'lgan taqdirda, moliyaviy hisobotning o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilgan har bir qatordagi modda uchun to'g'rilash

summasini e'lon qiladi. Har bir oliy ta'lim muassasasi bosh hisobchisi 1-sonli byudjet hisobi standartida belgilangan shakl va mazmundagi "Hisob siyosati to'g'risida"gi buyruqni hisobot davri boshida tayyorlab, muassasa rahbariga tasdiqlatgan holda hisobot davri mobaynida mazkur buyruq asosida buxgalteriya ishlarini tashkil etishi hamda unga muvofiq hisob yuritilishini tavsiya etamiz.

Fikrimizcha, ta'lim muassasalarida tovar-moddiy boyliklarning maqsadli sarflanishi va to'g'ri saqlanishi uchun inventarizatsiya komissiyasi tomonidan amaldagi me'yoriy hujjatlar talabalari asosida inventarizatsiya o'tkazishni to'g'ri tashkil etish hamda o'tkazish maqsadga muvofiq.

Yuqoridagi tadqiqot natijalaridan ko'rinadiki, O'zbekiston ta'lim sohasidagi byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini tashkil etish va yuritishni tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy hujjatlarga tegishli o'zgarishlar kiritilishini taqozo etadi. Bu esa davlatning ijtimoiy soha – ta'lim sektoriga bo'lgan xarajatlarini optimallashtirishga olib keladi.

Manba va foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 13-apreldagi O'RQ-404-sonli "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi qonuni. 9-modda. <https://lex.uz>.
2. Рябова М.А. и друг. Бюджетный учет и отчетность. Учебное пособие. – Ульяновск: УлГТУ, 2010. С. 35. (184 с.)
3. Bakaybayeva A.S. O'zbekiston Respublikasida byudjet hisobi va moliyaviy nazoratni takomillashtirish yo'llari. Iqt. fan. fal. dok. dis. avtoreferati. – T., 2020. – 52 b.
4. Ibragimov K.Sh. Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotni takomillashtirish (Oliy ta'lim muassasalari misolida). Iqt. fan. fal. dok. dis. avtoreferati. – T., 2018. – 54 b.
5. Mehmonov S.U. Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi: nazariya va amaliyot. Monografiya. – T.: Iqtisod moliya, 2016.
6. Ibragimov A.K., Sugirbaev B.B. Byudjet nazorati va auditi. O'quv qo'llanma. InfoCOM.Uz MChJ. – T., 2010. 36-b. (192 b.)
7. Saidov M.X. Oliy ta'lim muassasalarini moliyalash. – T.: Moliya, 2002-yil. – 134 b.
8. Odilov E.T. O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimidagi byudjet tashkilotlarida moliyaviy nazoratni takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. – T.: O'z R BMA, 2012. 11-b.
9. Saidov M.X. Oliy ta'lim tizimida moliyaviy boshqaruv. O'quv qo'llanma. – T.: Tafakkur bo'stoni, 2011. 411-bet.
10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 3-sentabrdagi 414-sonli "Byudjet muassasalarini mablag' bilan ta'minlashni takomillashtirish to'g'risida"gi qarori. <https://lex.uz>

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ ИЖТИМОЙ ТАДБИРКОРЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ОМИЛЛАРИ ТАҲЛИЛИ

Саидов Шоҳруҳ-Мирзо Одилжон ўғли -
Қўқон университети докторанти

https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss5/a47

Аннотация. Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикасининг oliy ta'lim tizimini raqamlashtirish sharoitida mamlakatimiz OTMlarida ijtimoiy tadbiqkorlikni rivojlashtirishda omillar hamda institutsional va iqtisodiy tizimning bir qismi sifatida OTM salohiyatining tarkibiy qismlari haqida tixtalib utilgan. Shuningdek, xorij tajribalari va olimlari fikirlari keltilib utilgan. Sunga mamlakatimiz oliy ta'lim muassasasining tadbiqkorlik salohiyati elementlari tuplami va modeli manbalarining turllari ifodalangan.

Калит сўзлар: raqamlashtirish, ijtimoiy tadbiqkorlik, oliy ta'lim muassasalari, universitet tadbiqkorlik salohiyati, baqolash mexanizmi.

АНАЛИЗ ФАКТОРОВ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

*Саидов Шахрух-Мирзо Одилджон угли -
докторант Кокандского университета*

Аннотация. В этой статье изложены мнения о факторах развития социального предпринимательства в университетах нашей страны в условиях цифровизации системы высшего образования Республики Узбекистан, а также о составляющих потенциала университета как части институциональной и экономической системы. Также упоминается зарубежный опыт и мнения ученых. Затем выражается совокупность элементов предпринимательского потенциала высшего учебного заведения нашей страны и типы источников модели.

Ключевые слова: цифровизация, социальное предпринимательство, высшие учебные заведения, предпринимательский потенциал университета, оценка механизма.

ANALYSIS OF FACTORS FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

*Saidov Shahrukh-Mirzo Odiljan ugli -
Doctoral student of Kokan University*

Abstract. This article focuses on the factors in the development of social entrepreneurship in higher educational institutions of the Republic of Uzbekistan in the conditions of digitization of the higher education system of the Republic of Uzbekistan, as well as the components of the potential of the educational institution as part of the institutional and economic system. Also, foreign experiences and opinions of scientists are cited. Then the set of elements of the entrepreneurial potential of the higher educational institution of our country and the types of sources of the model are expressed.

Key words: digitization, social entrepreneurship, higher education institutions, university entrepreneurial potential, evaluation mechanism.

Кириш. Ўзбекистонда ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини барпо этишнинг асосий мақсадларидан бири мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни устувор ривожлантиришдир. Ушбу мақсадга эришиш учун иқтисодий ислохотлар амалга оширилди, унинг ролини ошириш учун катта институционал асослар яратилди. Тадбиркорлик фаолиятини ташкил этишни тартибга солувчи ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар, нодавлат нотижорат ташкилотлари ва тадбиркорларни қўллаб-қувватловчи корхоналар шулар жумласидандир. Ўзбекистонда хусусий тадбиркорлик ва кичик бизнес комплексини ташкил этиш ишлари изчил давом этмоқда [1].

Шунингдек, мамлакатимизда илм-фанни ривожлантиришнинг стратегик устуворликларига эришиш зарурати билан боғлиқ ҳолда олий таълимни ривожлантириш учун жиддий талаблар ва вазифалар белгиланмоқда. Бир томондан, олий таълим муассасалари (кейинги ўринларда ОТМлар деб юритилади) миллий лойиҳаларни амалга ошириш жараёнида фаол иштирок этиши керак бўлса, иккинчи томондан, мамлакат тараққиётининг янги мақсад ва вазифалари олий таълим муассасаларини бошқариш моделларини норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар талабларига мувофиқ жиддий ўзгартириш зарурати туғилади.

Тадбиркорлик фаоллиги даражасини ошириш учун ютуқларни кузатиш, кучли ва заиф томонларини ўз вақтида аниқлаш, ўзига хос хусу-

сият ва жиҳатларни ҳисобга олиш керак. ОТМлар ички ва ташқарида пайдо бўладиган ҳар қандай тадбиркорлик ташаббусларига очиқроқ бўлиши керак. Иш берувчиларни ва "бизнесдаги одамлар"ни ўзаро ҳамкорликка жалб қилиш инновацион экотизимни яратишга ёрдам беради.

Хорижий университетларнинг ижтимоий ва тадбиркорлик фаолиятининг ривожланиши ҳамда уларнинг ўзаро таъсирининг ўзига хос хусусиятларига келсак, ушбу тизимдаги ҳозирги ҳолатнинг ушбу таҳлили Э.В.Батоврина, В.В.Эгорова, А.К.Казантсева, О.П.Молчанова, И.С.Кусова, А.Я.Лившин, И.В.Логунтсова, А.С.Ложкин, Б.Кларк, Л.В.Кобзев, В.В.Пономаренко ва бошқаларнинг тадқиқотларида ўрганилган. Ўтказилган ўрганишлар шуни кўрсатдики, энг катта салоҳият ва имкониятларга эга бўлган етакчи хорижий олий ўқув юртларидан фарқли ўлароқ, минтақавий "ҳамкасблар" ўз олдида қўйган вазифаларни амалга ошириш ҳамда сифатли таълим хизматларини кўрсатиш учун барча ресурсларни сафарбар қилишга мажбур бўлмоқдалар, бу кўпинча етарли эмас.

Нафақат мамлакатимиз таълим тизимини, балки бутун ижтимоий-иқтисодий соҳани модернизация қилиш жараёнлари ОТМлар фаолиятига таъсир кўрсатиб, технология ва молиявий ресурсларни жалб этишнинг тегишли механизмини ривожлантириш заруратини туғдирди. Бироқ лойиҳа маданияти даражаси етарли даражада ривожланмаганлиги сабабли бу жараёнлар

барча олий ўқув юртларида самарали бўлишдан йироқ, бу эса грантлар олишда жиддий тўсиқ бўлмоқда.

Олий таълим тизимида бизнес ва олий таълим муассасалари ўртасидаги ҳамкорликнинг кўплаб ижобий мисолларини кузатиш мумкин. Турли субъектлар потенциалларининг кўшилиши ижобий синергик таъсирнинг намоён бўлишига ёрдам беради. Университет ва кичик бизнеснинг ўзаро ҳамкорлиги қуйидаги шаклларда амалга оширилиши мумкин: корхоналар мутахассисларининг маъруза ва амалий машғулотлари талабаларда зарур касбий компетенцияларни шакллантириш имконини беради; олий ўқув юртлари томонидан бизнес учун аниқ мутахассисларни тайёрлаш бўйича мақсадли буюртманинг бажарилиши; ОТМларда турли профилдаги лабораторияларнинг пайдо бўлиши; инновацион марказларни ташкил этиш; ҳомийлик ва ҳоказо.

Бундай ўзаро ҳамкорликнинг асосий мақсади зарур шарт-шароитларни яратишдир ҳамда муҳим ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ҳал этиш мақсадида турли лойиҳаларни бирга-лиқда амалга ошириш ва оригинал илмий-техникавий ғояларни илгари суриш бўйича талабалар, докторантлар, тадқиқотчилар, тадбиркорларнинг илмий-инновацион жамоаларининг самарали фаолиятини ташкил этиш ва шакллантириш имконини беради. Керакли инфратузилманинг яратилиши илмий ва инновацион лойиҳаларни амалга оширишга кучли туртки бериши, олимларга ўз ғояларини амалга ошириш ҳамда уларни вилоятнинг турли тузилмаларида қўллаб-қувватлаш учун кенг имкониятлар яратиши, бу орқали ижтимоий тадбиркорлик салохиятининг тўпланишига ҳисса қўшиши мумкин.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Тадқиқотчилар ижтимоий тадбиркорлик назарияси ва амалиётини ривожлантиришга катта ҳисса қўшдилар. И.Марти, Дж.Мейр, Б.Драйтон каби олимлар биринчилардан бўлиб ижтимоий тадбиркорлик ҳодисаси тушунчаси ва моҳиятини ўргандилар. О.А.Гешко фикрича, замонавий шароитда ОТМ ҳақли равишда тадбиркорлик тузилмаси сифатида қаралиши мумкин – фаолияти тадбиркорлик қонунларига бўйсунадиган ва бозор ривожланишининг маълум бир вақтида бозор талабларига жавоб беришнинг мақбул шаклини доимий излашни амалга оширадиган мустақил фаолият кўрсатадиган иқтисодий бирликдир [2].

Д.Борнштейн ижтимоий тадбиркорлар инсоният тарихи давомида мавжуд бўлиб, сўнгги ўн йилликда турли мамлакатларда ўз ривожланишининг юксалишида фуқаролик жамияти ривожланиши натижасида мавжудлигини таъкид-

лади [3]. Шунингдек, Н.Ф.Кадол ўз илмий ишларини бозор иқтисодиёти шароитида ижтимоий тадбиркорликнинг моҳияти ва мазмунини аниқлашга илмий ёндашувларни ишлаб чиқиш, шунингдек, ушбу соҳада тўпланган тажрибани амалиётга татбиқ этиш имкониятлари билан боғлиқ масалаларни ҳал этишга бағишлади [4].

Шунингдек, Г.Л.Тулчинскогонинг ички ва ташқи ижтимоий инвестициялар, ижтимоий шериклик ва уларнинг самарадорлигини баҳолаш технологияларини таҳлил қилишга асосланган тадқиқотлари ижтимоий тадбиркорликнинг моҳиятини тушуниш учун катта аҳамиятга эга [5].

Яна бир муаллифлар орасида М.Б.Орлованинг тадбиркорликнинг ижтимоий функцияларини ўрганишга ёндашувлар ва фаолият методологиясини қўллаш имкониятларини очиқ берувчи асарларини ҳам ажратиб кўрсатиш керак [6]. А.А.Сидорова таъкидлашича, ижтимоий тадбиркорлик университети моделини қўллаш имкониятларини кенгайтириш зарурлигига қарамасдан, олий ўқув юртларининг янги турдаги иқтисодиёт тармоқлари ривожланишининг асосий, тизимли элементи сифатида киритилишида фаол эмаслиги кузатилмоқда [7].

А.О.Грудзинский ўз тадқиқотида қуйидагича фикр билдирган: “Замонавий ижтимоий-иқтисодий шароитда ОТМлар фаолиятини баҳолашда фақат бозор ёндашувидан фойдаланиш мутлақо қабул қилиниши мумкин эмас” [8].

Тадқиқот методологияси. Тадқиқотнинг методологик асосини университетларнинг ижтимоий тадбиркорликни ривожлантиришга тизимли, таркибий-функционал, лойиҳавий ёндашувлар ташкил этди. Тадқиқот иши умумий илмий тадқиқот усуллари – синтез таҳлили, таққослаш усуллари, шунингдек, мантиқий таҳлил, иқтисодий-математик, статистик, молиявий таҳлил, фактик маълумотларни гуруҳлаш усуллари ёрдамида амалга оширилди.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси. Тадқиқотнинг бир қисми сифатида биз ОТМларни ривожланишнинг потенциал ташаббускори деб ҳисоблаймиз, бу уларнинг жозибадорлигининг сабабидир. Жамиятимизнинг янги иқтисодий тизимида асосий роль янги билимларни ишлаб чиқаришга, тадқиқот ва ишланмаларни олиб беришга қодир бўлган, шунингдек, нафақат олинган билимларни тарқатиш, балки уни тижоратлаштириш йўллари топишга ҳисса қўшадиган ташкилотларга юкланади. Бундай ташкилотлар илмий тадқиқот институтлари, университетлар, лабораториялар, компанияларнинг илмий-ишлаб чиқариш бўлимлари ва кичик инновацион компаниялардир. Шундай қилиб, янги маҳсулот ва хизматлар ишлаб чиқариш, истеъмол талаби шаклида ўз жавобини топади.

1-расм. ОТМларнинг ижтимоий тadbirkorligini rivojlantirish omillari

Манба: муаллиф ишланмаси.

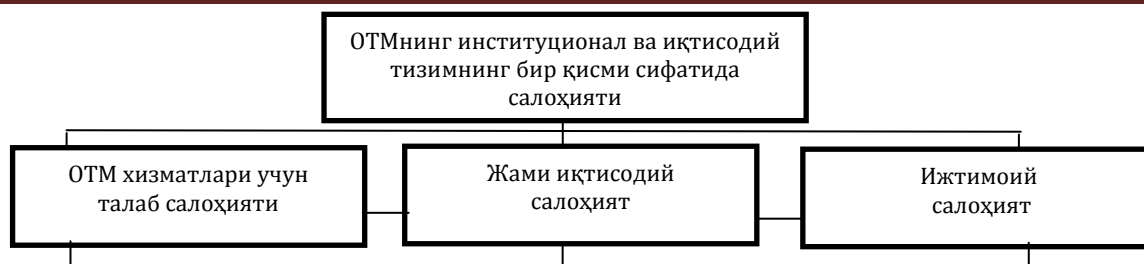
ОТМларда ижтимоий тadbirkorlik жамиятнинг глобал ва маҳаллий муаммоларини ҳал қилиш учун мўлжалланган тadbirkorlikда фан, таълим ва рақамли технологиялар ўртасидаги зарур мувозанатни таъминлаш имконини берувчи кўприк вазифасида намоён бўлади. Бундай ОТМ фаолиятининг мақсадлари ноосфера ва жамиятнинг индивидуал экотизимларини ривожлантиришга қаратилган.

Шундай қилиб, университетнинг тadbirkorlik ва инновацион фаолиятини амалга ошириш, бoshqaruv ва бозор амалиётини қўллаш орқали рақамли иқтисодиётга кейинги кириш учун шароит яратади, билим ва технологияларни самарали узатиш учун ўзаро манфаатли алоқаларни ўрнатишга ёрдам беради. Шу билан бирга, ҳар бир олий ўқув юрти ўз тарихи, тўпланган анъаналари ва атроф-муҳит шароитларига қараб ўзига хос ривожланиш йўлини танлаши билан ажралиб туришини ҳисобга олиш зарур. Бозор шароитида фаолият юритувчи ташкилот сифатида ОТМ тadbirkorlik хулқ-атворини намоён қилиши керак, унинг муваффақияти орқали ташқи муҳит билан таркибий алоқаси туфайли минтақадаги ҳаёт сифатини яхшилашга маълум ҳисса қўшилади.

Замонавий шароитда иқтисодиётнинг университетлар фаолияти билан интеграцияла-

шуви тўпланган салоҳиятни рўёбга чиқариш учун асос бўлиб, мамлакат тadbirkorlik секторининг рақобатбардошлик даражасини янада ошириш ОТМларнинг бозор талабларига мос ва мослашувчан жавоб беришига ёрдам беради. Бозорда фаолият кўрсатувчи тadbirkorlik тuzilmalari сифатида фаолият юритувчи университетлар бозор қонунларига бўйсунди, хўжалик юритувчи субъект сифатида улар фаолиятининг асосий мақсади якуний натижага эришишга йўналтирилган ўз ихтиёридаги иқтисодий ресурсларни ўзгартиришдир. Шундай қилиб, ҳар қандай университетнинг мақсадларини бизнес тuzilmalarининг мақсадларига ўхшаш деб ҳисоблаш мумкин. Шу муносабат билан университетнинг тadbirkorlik салоҳиятини шакллантириш (УТС) вазифалари биринчи ўринга чиқади.

ОТМни институционал ва иқтисодий тизимнинг бир қисми сифатида тавсифлашда унинг салоҳиятини таркибий қисмлар мажмуаси сифатида кўриб чиқиш керак (2-расм). Талаб салоҳияти кўрсатиладиган таълим ва бoshqa хизматларга бўлган ушбу талабнинг рухсат этилган ҳажмини белгилайди, бу истеъмолчиларнинг керакли товарларни сотиб олиш учун маълум миқдордаги пул маблағларини йўналтириш қобилиятида ифодаланади.

2-расм. Институционал ва иқтисодий тизимнинг бир қисми сифатида OTM салоҳиятининг таркибий қисмлари

Манба: муаллиф томонидан манбаларга таяниб тайёрланган.

Иқтисодий салоҳият деганда, университетнинг мавжуд ресурсларининг барча турларидан: кадрлар, моддий-техника базаси, молия ва шу кабилардан оқилона фойдаланиш асосида ҳар хил турдаги хизматларни тақдим этишнинг умумий қобилиятини тушунамиз, шунинг учун унинг таркибий элементлари йиғиндисига: “асосий капитал + айланма капитал + инсон капитали” иқтисодий салоҳиятга тенгдир. Университетнинг ижтимоий салоҳияти - бу муассасанинг меҳнатни қўллаш объекти сифатида жозибдорлигининг ўзига хос хусусиятидир

Университетнинг тадбиркорлик фаолияти ҳақидаги тушунчамизга асосланиб, биз тадбиркорлик салоҳиятини хўжалик юритувчи субъектнинг имкониятлари ва унинг институт стратегиясига мувофиқ ривожлантиришга қаратилган тадбиркорлик ресурсларининг йиғиндисига сифатида кўриб чиқамиз. Университетнинг ташқи муҳит билан ўзаро таъсирида ижобий синергетик таъсир кўрсатади[9]. Шундай қилиб, университетнинг тадбиркорлик салоҳияти комплекс тоифаси, тадбиркорлик ташаббусларини амалга оширишнинг ажралмас чорасидир (1-жадвал).

1-жадвал

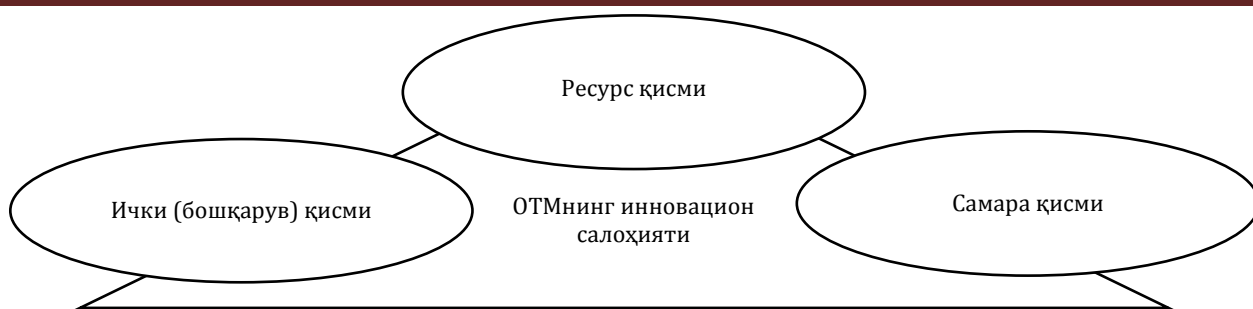
Университетнинг тадбиркорлик салоҳияти хусусиятлари[9]

Ўзига хос хусусиятлари	Тавсиф
Ўзига хос келиб чиқиши	OTMнинг ишбилармонлик муҳитини яхшилаш орқали рақобатбардошлигини ошириш зарурлигини англаш
Интеграл асос	Университет ресурсларининг барча турлари – таълим муассасасини атроф-муҳит билан ўзаро муносабатларида янада самарали бошқаришни таъминлайдиган тизимли ресурс имкониятлари билан белгиланади
Ижтимоий йўналтирилган характер	Худудни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг муҳим муаммоларини ҳал этиш йўлида мавжуд тадбиркорлик ресурслари ва имкониятларини инновацион жорий этиш
Инновацион амалга ошириш механизми	Уларга эришишнинг энг яхши вариантларини топиш орқали фаолиятнинг онгли ижодий йўналишини амалга оширишга имкон берадиган инновацион ечимларни ишлаб чиқиш ва қабул қилиш
Натижанинг уч компонентли самарадорлиги	Тадбиркорлик фаолиятдан даромад олиш орқали университет ривожига ҳисса қўшиш; инновацион товарлар ва хизматларни жорий этиш орқали муҳим ижтимоий эҳтиёжларни қондириш; OTMнинг тадбиркорлик тузилмасидаги “ижодий” жараёнлар оқимининг самарадорлигини ошириш

Университетнинг стратегик ривожланишидан олдин объектнинг ички салоҳият сифатини ўзгартириш суръатлари ошиши керак. OTMнинг фаол позицияси бозор талабларини аниқлаш ва башорат қилишга қаратилган тегишли сиёсатни амалга оширишда ифодаланади, бу ташқи субъектлар (абитуриентлар, ҳамкор ташкилотлар, умуман, жамият) ва ички истеъмолчилар (талабалар ва университет ходимлари) сўровларини қондириш тизимини яратишни ўз ичига олади. Юқорида айтиб ўтилганидек, университетнинг ташқи таъсирларга муносиб жавоб бера оладиган, яъни университет олдида ишлаш унинг барқарорлиги ва рақобатбардошлигини таъминлайди ва унинг мав-

жудлиги ҳудудда иқтисодиётни ривожлантиришга маълум ҳисса қўшади.

Хорижий муаллифларнинг тадқиқотларини таҳлил қилиш асосида биз бир-бирига таъсир қилувчи учта таркибий қисмдан иборат тизим сифатида УТСнинг тизимли моделини яратдик (3-расм). УТСни шакллантиришнинг асоси моддий-техника базаси, илмий-техникавий, кадрлар ва молиявий-иқтисодий элементларни ўз ичига олган ресурс таркибий қисмидир. Мавжуд имкониятларни амалга оширишнинг якуний натижасининг акси – самара таркибий қисм бўлиб, унинг ўсиши бошқа таркибий қисмларнинг ривожланишига олиб келади ва шу билан OTMнинг умумий салоҳиятини оширишга ёрдам беради.

3-расм. Университет тадбиркорлик салоҳиятининг таркибий қисмлари

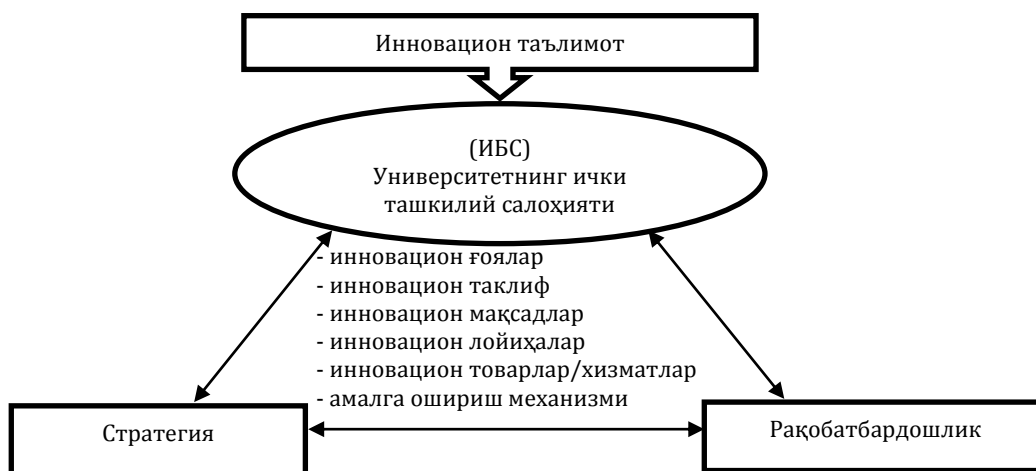
Манба: муаллиф ишланмаси.

Бошқарув таъсири орқали олдинги элементларни бирлаштирган ички қисм асосий жараёнларнинг самарадорлигини таъминлайди, ОТМга тижорат фаолияти тамойиллари асосида қурилган мақсадли фаолиятини амалга ошириш имкониятини беради. Айтиш мумкинки, УТС унинг ажралмас хусусияти бўлиб, у ОТМнинг зарур ресурслар билан мавжудлигини баҳолаш, шунингдек, университет ўз мақсадларига эришиш учун мавжуд имкониятлардан қандай фойдаланишини тушунишдир.

УТСни ҳисобга олган ҳолда, унинг кейинги ўсиши ва ҳаракатига эътибор бериш керак, бу эса барча таркибий элементларнинг мувозанатини таъминлашни талаб қилади. Бунга учта асосий вазифани ҳал қилишга қаратилган УТСни ўз вақтида баҳолаш орқали эришиш мумкин: 1) УТС ривожланишининг эришилган даражасини аниқлаш; 2) УТС элементлари мувозанатининг қайси даражасида эканлигини аниқлаш ва мавжуд тафовутларни аниқлаш; 3) умуман, УТС ривожланишининг қайси босқичида эканлигини аниқлаш. Шундай қилиб, интеграл қиймат сифатида УТС кўрсаткичи бутун тизимнинг ишлашини баҳолашдан иборат бўлади.

Бундай баҳолашни ягона ОТМ даражасида ўтказиш унинг самарадорлигини стратегик таҳлил қилишнинг муҳим босқичи ҳисобланади. Бир вақтнинг ўзида олинган хулоса муассаса фаолиятининг тизимли кўринишини шакллантириш, унинг фаолиятидаги «муаммоли йўналишлар»ни аниқлаш имконини беради. Ушбу баҳолаш орқали бошқарув рақобатдош устунликларни ривожлантириш ва яратишга қаратилган қарорлар қабул қилиш заруратига янги-ча қараши мумкин. УТСнинг оптимал тузилмасини шакллантириш рақобатбардошлик даражасини оширишнинг калитига айланади ва таркибий қисмларни янада такомиллаштириш ОТМнинг стратегик манфаатларига тўлиқ эришишга олиб келади [10].

Университетнинг тадбиркорлик салоҳиятини шакллантириш ва баҳолаш механизминини кўриб чиқишда, биз, квази-корпоратив ёндашувга риоя қиламиз, чунки университетларни тадбиркорлик тузилмаларига айлантириш жараёнлари институционал омилларнинг таъсири ва бозор тамойилларини қўллаш ҳисобига чекланган ресурслардан оқилона фаолиятни ташкил этишдан фойдаланишни ўз ичига олади.

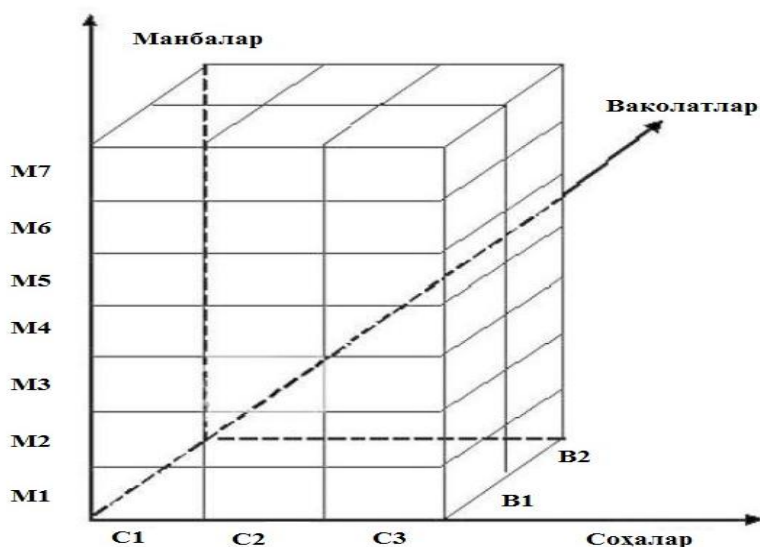
4-расм. Университетнинг ички ташкилий салоҳияти [11]

1-жадвал УТСнинг асосий хусусиятларини таъкидлайди. УТСнинг тизимли таъсири унинг барча таркибий қисмларининг (бошқарув, ресурс ва ҳоказо) ўзаро таъсири, шунингдек, те-

гишли воситалардан фойдаланиш натижасида намоён бўлади. Тадбиркорлик фаолиятини бошқариш, умуман, ОТМнинг ташкилий ва бошқарув салоҳиятига боғлиқ бўлиб, бошқарув вази-

фаларини ҳал қилиш ҳамда мақсадларга эришиш учун имкониятлар ва қобилиятларнинг мавжудлиги билан тавсифланади (4-расм).

А.Г.Мокроносов, Э.В.Долзхенков ва И.Н.Маврин ОТМнинг тадбиркорлик салоҳиятини схематик тарзда уч ўлчамли модель шаклида тасвирлаб берди (5-расм).

5-расм. ОТМнинг тадбиркорлик салоҳияти элементлари тўплами [12]

Юқоридаги расмга асосан:

Манбаларга: М1-ташкилий, М2-меҳнат, М3-фазовий, М4-молиявий, М5-ахборот, М6-технологик, М7-техник.

Соҳаларга: С1-билим яратиш, С2-билим узатиш, С3-жараёнда билимларни жорий этиш.

Ваколатларга: К1-ваколатлар, ОТМнинг ички мослашувчанлигини таъминлаш, К2-ваколатлар, ОТМнинг ташқи мослашувчанлигини таъминлаш. Биз моделнинг таркибий қисмларига ўзгартиришлар киритдик. Хусусан, УТС манбаларининг қуйидаги турлари асосий сифатида ажратилган (2-жадвал).

2-жадвал

ОТМнинг тадбиркорлик салоҳияти модели манбаларининг турлари

Белгиланиши	Манба тури
М1	Ташкилий ва бошқарув
М2	Ходимлар
М3	Вақтинчалик
М4	Молиявий ва иқтисодий
М5	Ахборот
М6	Логистика
М7	Илмий ва инновацион

Манба: муаллиф ишланмаси.

УТС моделининг мослаштирилган кўриниши унинг умумлаштирилган схемасини яратишга имкон берди (6-расм).

Умумий УТС ҳар доим унга киритилган ресурслар М1, М2, М3, М4, М5, М6, М7 салоҳиятларининг оддий йиғиндисидан анча кўп / кам бўлади. Шу билан бирга, ишлатилган барча ресурслар бир-бирининг салоҳиятини икки ёки ундан ҳам кўпроқ марта сезиларли даражада кучайтиради ёки камайтиради. Бу синергия таъсирининг намоён бўлишини кўрсатади: ижобий ёки салбий. Шундай қилиб, университетда иш-

латиладиган турли хил ресурслар комбинацияси ОТМнинг мумкин бўлган потенциалининг турли даражасини – жуда пастдан жуда баландгача яратиши мумкин деб таъкидлаш учун асос бор.

УТСнинг паст бўлишига олиб келадиган омиллар университет профессор-ўқитувчиларининг заиф профессионализм ва тадбиркорлик даражаси, самарасиз маркетинг воситаларидан фойдаланиш, инновацион фаолиятнинг етишмаслиги ва ҳоказолар бўлиши мумкин.

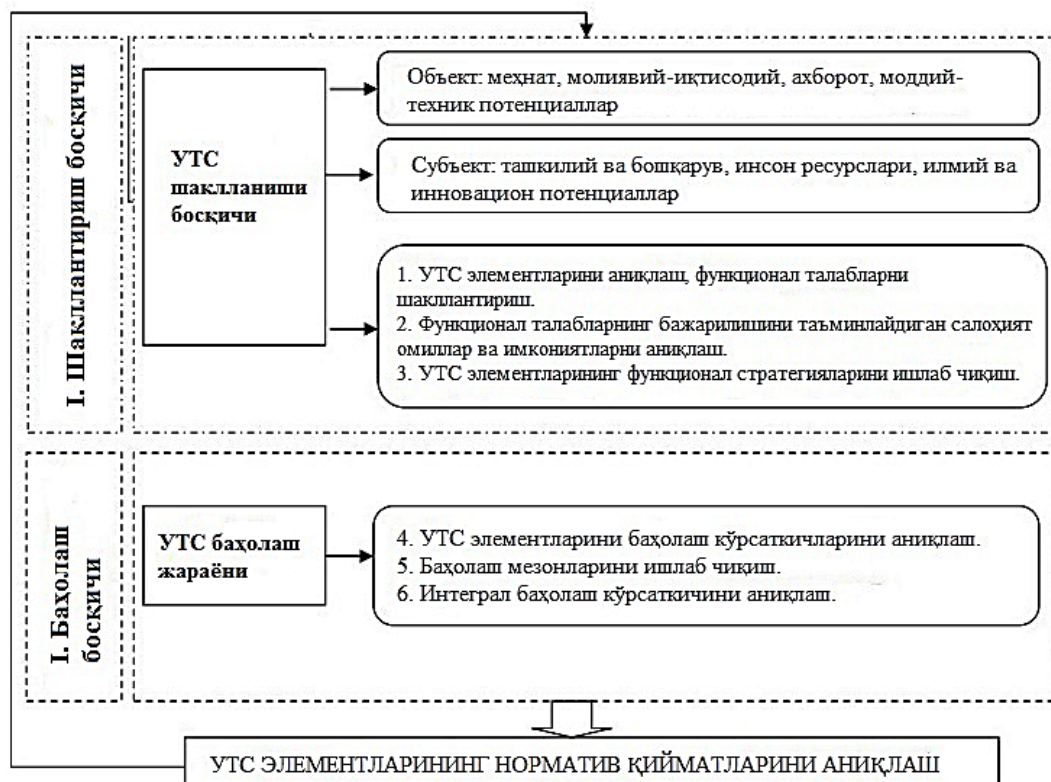
6-расм. Университетнинг тадбиркорлик салоҳияти элементлари ўзаро таъсирининг умумлаштирилган схемаси

Манба: муаллиф томонидан манбаларга таяниб тайёрланган.

Профессор-ўқитувчилар ва талабаларнинг инновацион тадбиркорлик маданиятини ривожлантириш, ғояларни тарғиб қилиш учун воситаларни жорий этиш ва ҳоказолар УТСни такомиллаштиришга ҳисса қўшади. Шу билан бирга, ҳатто битта янги турдаги ресурснинг мавжудлари билан биргаликда пайдо бўлиши ҳам “+” белгиси билан синергия эффектига олиб келиши мумкин [13].

УТСни ўрганиш унинг ривожланиши жараёнида амалга оширилиши керак, бу университет доимий ўзгаришларга дуч келадиган бозор шароитида ўз тадбиркорлик фаолиятини амал-

га оширганлиги сабабли доимий жараёндир. Биз УТСда унинг ҳақиқий (аслида маълумотли) ва мумкин бўлган салоҳиятини таъкидлаши керак, деб ҳисоблаймиз. ОТСнинг реал тадбиркорлик салоҳияти унинг бизнес-жараёнлари самардорлигининг исталган ҳолатини акс эттиради, бу эса таълим муассасасида мавжуд бўлган чекловларни ҳисобга олган ҳолда уларга қисқа ёки ўрта муддатли истиқболда эришиш мумкин. Мумкин бўлган салоҳиятнинг фарқи шундаки, у ресурслар ва асосий ваколатларга эга бўлиш нуқтаи назаридан ҳали янгиланмаган.

7-расм. ОТСнинг тадбиркорлик салоҳиятини шакллантириш механизми [11]

Бизнинг ёндашувимизга мувофиқ, УТСни шакллантириш маълум бир университет фаолиятининг ижтимоий-иқтисодий самарадорлигига эришишга қаратилган кўп даражали ресурслар тизими ва реал имкониятлар сифатида қаралади, бу бизга ОТМнинг тадбиркорлик соҳаси, яъни маълум бир бозор жойи мавжудлиги ҳақида гапиришга имкон беради – тадбиркорлик фаолиятининг “чекланган” соҳаси. Ушбу чеклаш шартли бўлиб, умуман, таълим муассасаси фаолиятининг ўзига хос хусусиятлари, шунингдек, унинг стратегиясини амалга ошириш йўналишлари билан белгиланади.

Ички ўзгарувчилар университет ичидаги вазият омиллари бўлиб, унинг бошқарув қарорлари натижасидир. Вазият омиллари – ОТМнинг ташқи ишбилармонлик муҳитини таҳлил қилиш асосида ташкилий ва бошқарув таъсири натижасида яратилган ҳамда унинг тадбиркорлик субъекти сифатида ишлашининг чегара шартларини аниқлаш учун ишлатиладиган ички ўзгарувчилар. УТСнинг ҳосил бўлиш механизми биз томонимиздан 7-расмда келтирилган.

УТСни баҳолаш параметрларини танлаш баҳолаш предмети ва объекти ҳамда унинг мақсадларига боғлиқ, УТСни баҳолаш бизга ўрганиладиган етарли миқдордаги объектлар ва субъектларнинг ҳаракатлари туфайли кўп қиррали бўлиб туюлади. Буларнинг барчаси қўйилган вазифаларга қараб баҳолаш мезонлари тизимини шакллантиришга таъсир қилади. Шундай қилиб, ОТМнинг рақобатбардошлик даражасининг ошиши ва унинг рейтинг кўрсаткичлари тўпланган тадбиркорлик салоҳияти билан белгиланади, бу унинг ижтимоий ва тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришга имкон беради.

Хулоса ва таклифлар. Олий таълимни рақамли ўзгартириш шароитида университетларнинг ижтимоий тадбиркорлигини ривожлантириш омилларидан бири танланган стратегияга мувофиқ муассасани ривожлантиришга қаратилган иқтисодий субъектнинг имкониятлари ва унинг тадбиркорлик ресурсларининг комбинацияси сифатида тадбиркорлик салоҳиятини шакллантиришдир.

Бугунги кунда ОТМларнинг ролини ўзгартириш, минтақа билан ўзаро манфаатли ҳамкорлик шакллари излаш тўғрисида сўров мавжуд. ОТМлар ўзларининг ижтимоий вазифаларини бажариш доирасида муҳим ижтимоий мақсадларга эришиш учун анъанавий амалиётларни қўллаган ҳолда ижтимоий тадбиркорликни ривожлантириш платформаларига айланмоқда.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Nusratovich S.K. & Usmonkhan V.S. THE ROLE OF SMALL BUSINESS AND ENTREPRENEURSHIP IN THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(2), 731-735. 2022.
2. Гешко, О.А. Инновационно-предпринимательский университет как элемент системы развития региона [Текст]. / Двадцать первые апрельские экономические чтения материалы Международной научно-практической конференции. Омский филиал Финансового университета при 173 Правительстве РФ; под редакцией В.В.Карпова, А.И.Ковалева. 2015. С. 12-14.
3. Борнштейн Д. Как изменить мир. Социальное предпринимательство и сила новых идей. / Дэвид Борнштейн. Пер. с англ. – М.: Альпина Паблишер, 2012.
4. Кадол Н.Ф. Социальное предпринимательство в рыночной и переходной экономике. Диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.01. / Кадол Наталья Фёдоровна. – М., 2009. – 184 с.
5. Тульчинский Г.Л. Корпоративные социальные инвестиции и социальное партнерство: технологии и оценка эффективности. Учеб. пособие [Текст]. Санкт-Петербургский филиал Нац. исслед. ун-та «Высшая школа экономики». – СПб.: Отдел оперативной полиграфии НИУВШЭ, 2012. – 236 с.
6. Орлов С.В. Эндаумент. Пять вопросов российским вузам [Электронный ресурс]. // Аккредитация в образовании: электронный журнал. Режим доступа: http://www.akvobr.ru/voprosy_rossiiskim_vuzam.html (дата обращения: 11.09.2016 г.).
7. Сидорова А.А. Предпринимательские университеты в образовательной стратегии государства. // Проблемный 184 анализ и государственно-управленческое проектирование. 2014. №6 (38). С. 81-91.
8. Грудзинский А.О. Проектно-ориентированный университет: профессиональная предпринимательская организация вуза [Текст]. – Новгород: Изд-во ННГУ им. Н.И. Лобачевского, 2004. – 370 с.
9. Мокроносов А.Г. Состояние развития сферы отечественного профессионального образования [Текст]. / А.Г.Мокроносов, А.А.Вершинин, И.Н.Маврина. // Россия в ВТО: год после вступления (монография). Изд-во ЗАО Экономика, 2014, 2 том, часть 1, параграф 8.2. С. 281-297.
10. Крохмаль, Л.А. Оценка предпринимательского потенциала университета [Текст]. // Дальневосточный аграрный вестник. 2016. № 2. С. 103-112.
11. Гешко О.А. Закономерности и особенности развития социального предпринимательства вузов (на примере омской области). / ДИССЕРТАЦИЯ на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – Омск, 2019.
12. Мокроносов А.Г. Предпринимательство как вектор стратегического развития вуза [Текст]. / А.Г.Мокроносов, Е.В.Долженкова, И.Н.Маврина. // Образование и наука. Известия Уральского отделения Российской Академии образования. 2011. № 10 (89). С. 28-40.
13. Коротенко Е.А. О методике оценки потенциала улучшения предприятия [Текст]. // Молодой ученый. 2012. № 5. С. 167-171.